

# Waloryzacja środowiska przyrodniczego rezerwatu krajobrazowego Dolina Raclawki dla potrzeb turystyki i rekreacji

Wojciech Maciejowski, Tomasz Skalski, Renata Kędzior

**Abstrakt.** Istniejący od 1962 r., w południowej części Wyżyny Krakowско-Częstochowskiej, rezerwat krajobrazowy Dolina Raclawki powstał dla ochrony naturalnych drzewostanów oraz ciekawej flory, porastającej formy skalne. Jest on też miejscem wypoczynku mieszkańców aglomeracji krakowskiej i śląskiej. Cel pracy stanowiła ocena walorów turystycznych jego środowiska przyrodniczego dla potrzeb turystyki i rekreacji oraz porównanie jej wyników z obecnym przebiegiem szlaków turystycznych w rezerwacie. Uzyskane wyniki potwierdzają wysokie walory turystyczne rezerwatu i zgodność między celem ochrony (krajobraz krasowy, cenne zbiorowiska i gatunki roślin), a jego wykorzystaniem turystycznym.

**Słowa kluczowe:** waloryzacja, rezerwat krajobrazowy, turystyka i rekreacja

**Abstract.** Natural environment valorization of the landscape reserve Dolina Raclawki for tourism and recreation purposes. Natural reserve "Dolina Raclawki", established in 1962 in southern part of Krakow-Częstochowa Upland, was created to protect natural woodlands and interesting flora covering limestone rock formations. This is also recreation place for inhabitants of Krakow and Silesia agglomerations. The aim of the paper was to evaluate the touristic quality of the natural environment in the purpose of tourism and recreation and to compare these results with the current course of touristic trails in the reserve. The obtained results confirm the high touristic values of the reserve and the congruence between protection priority (karst landscape, valuable communities and plant species) and its touristic use.

**Key words:** valorization, landscape reserve, tourism, recreation

## Wstęp

Teoretyczne i metodologiczne podstawy waloryzacji środowiska przyrodniczego dla potrzeb turystyki i rekreacji, które ukształtowane zostały na gruncie geoekologii, ściśle łączą się z koncepcją potencjału środowiska przyrodniczego (Bródka 2010). Potencjał środowiska przyrodniczego (krajobrazu) jest zdefiniowany jako ogół wszelkich jego walorów i zasobów, których eksploatacja jest zainteresowana określona populacja, w tym też ludzie (Malinowska et al. red. 2004, Solon 2005, Richling, Solon 2011). Stąd więc dla określenia przyrodniczych warunkowań turystyki i rekreacji zasadnicze znaczenie ma pojęcie potencjału rekreacyjnego. Jest nim zdolność środowiska przyrodniczego do zaspokajania potrzeb człowieka w zakresie wypoczynku, czyli regeneracji sił fizycznych i psychicznych w tzw. czasie wolnym (Bródka

2010). Na potencjał rekreacyjny środowiska składają się określone uwarunkowania, którymi są m.in. (Przewoźniak 1999):

- atrakcyjność rekreacyjna środowiska przyrodniczego interpretowana jako istnienie walorów przyrodniczych stwarzających podstawę rozwoju rekreacji,
- możliwości rozwoju różnych form rekreacji wynikające z predyspozycji przyrodniczych,
- pełnienie lub możliwość pełnienia przez środowisko równoległe z funkcją rekreacyjną innych, przyrodniczo uwarunkowanych funkcji społeczno-gospodarczych,
- ograniczenia rekreacyjnego wykorzystania środowiska przyrodniczego (ilościowe, czasowe, przestrzenne, jakościowe), wynikające z jego potencjału samoregulacyjno-odpornościowego, związanego z funkcjami ekologicznymi struktur przyrodniczych, z ich naturalną chłonnością rekreacyjną i stopniem ich antropogenicznego obciążenia,
- wymogi w zakresie zagospodarowania środowiska przyrodniczego w celu przystosowania go dla funkcji rekreacyjnej, w aspekcie dostępności i ochrony walorów przyrodniczych.

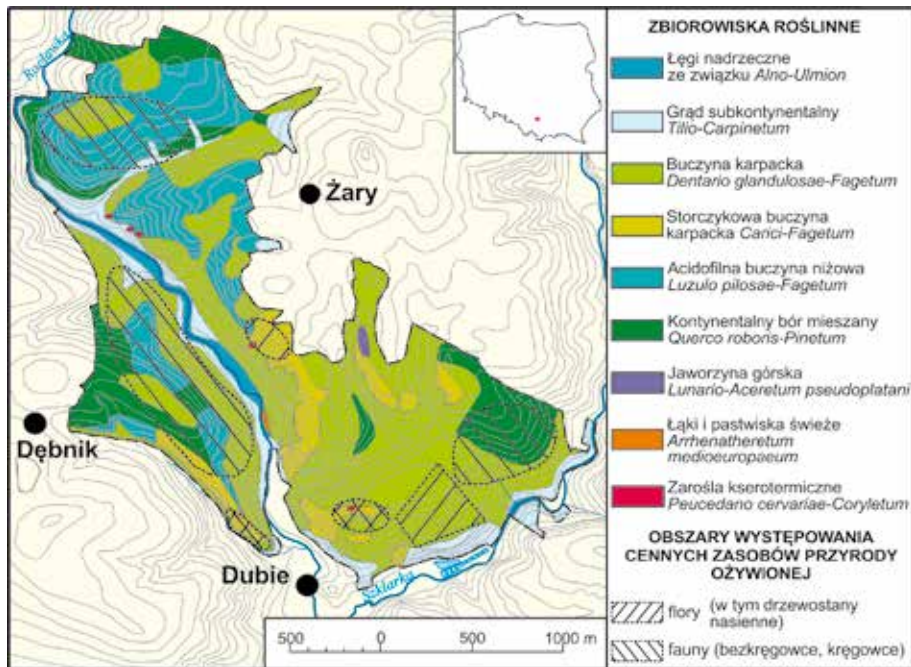
Formy ochrony przyrody – w tym rezerwaty przyrody – stanowią specyficzne obiekty z punktu widzenia turystyki i rekreacji. Celem powstawania i funkcjonowania rezerwatów jest z jednej strony ochrona znajdujących się w jego granicach zasobów przyrody, z drugiej zaś realizowanie celów naukowych i dydaktycznych, co określa niejako istnienie w nich turystyki (Ptaszycka-Jackowska 1979, 1982).

Rezerwat krajobrazowy Dolina Raclawki (pow. 473,9 ha) znajduje się w południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej, w granicach mezoregionu Wyżyny Olkuskiej i w mikroregionie Dolinek Podkrakowskich. Utworzony został w 1962 r. i obejmuje zalesiony, środkowy odcinek krasowej doliny Raclawki, z dolinami bocznymi, fragment doliny Szklarki oraz wierzchowinowe kompleksy leśne między doliną Żarską i Szklarki. Rezerwat powstał dla ochrony naturalnych lasów, tworzonych głównie przez siedem zespołów leśnych (ryc. 1), porastających skaliste wychodnie dolomitów dewońskich, wapieni karbońskich i jurajskich. We florzach roślin naczyniowych stwierdzono współwystępowanie gatunków górskich, jak np. żywiec gruczołowaty *Dentaria glandulosa* czy przetacznik górski *Veronica montana*, oraz gatunków kserotermicznych, jak też bogatą florą storczyków, m.in. buławniki *Cephalanthera damasonium*, *C. longifolia*, *C. rubra* i obuwik pospolity *Cypripedium calceolus*. Rezerwat pełni jednocześnie dość ważną rolę jako – coraz bardziej popularne – miejsce uprawiania bardzo różnorodnych form turystyki i rekreacji przez mieszkańców pobliskich aglomeracji krakowskiej i śląskiej. Stanowi on też tradycyjny teren studenckich zajęć dydaktycznych kierunków przyrodniczych kilku szkół wyższych Krakowa i Śląska. Sprawia to, że obserwuje się rosnący w ostatnich dwóch dekadach udział turystów (z kilku do kilkunastu tys.), wśród odwiedzających teren rezerwatu.

Celem pracy jest ocena walorów turystycznych środowiska przyrodniczego rezerwatu krajobrazowego Dolina Raclawki dla potrzeb turystyki i rekreacji, porównanie wyników tej oceny z aktualnym przebiegiem szlaków turystycznych i ścieżek dydaktycznych w rezerwacie oraz odpowiedź na pytanie, czy ochrona najcenniejszych zasobów rezerwatu (ryc. 1) nie kłóci się z jego funkcją turystyczno-rekreacyjną.

## Material i metody

Waloryzacja środowiska przyrodniczego dla potrzeb turystyki została przeprowadzona w trzech etapach, z wykorzystaniem założeń oraz metod opracowanych i stosowanych już wcześniej m.in. przez Ptaszycką-Jackowską (1974), Bartkowskiego (1986), Sołowej (1992), Krzymowską-Kostrowicką (1997), Ptaszycką-Jackowską i Baranowską-Janotę (1998), Dubel (2000) czy Kożuchowskiego (2005).



Ryc. 1. Najcenniejsze zasoby przyrody ożywionej w rezerwacie Dolina Raclawki na tle rozmieszczenia zbiorowisk roślinnych (oprac. własne na podstawie *Plan ochrony...* 1997)

Fig. 1. The most valuable resources of animated nature in Raclawka Valley reserve against the distribution of plant communities (author's own study based on *Plan ochrony...* 1997)

W pierwszym etapie, dla przedstawienia zróżnicowania zasobów rezerwatu krajobrazowego Dolina Raclawki z punktu widzenia turystyki i rekreacji, zastosowano metodę bonitacji sieci pól podstawowych. Obszar rezerwatu podzielono na 472 pola podstawowe czyli kwadraty o boku 100 m (pow. 1 ha), którym przyznawano punkty w oparciu o następujące kryteria:

1. Występowanie ciekawych i zróżnicowanych litologicznie odśnień skał podłoża.
2. Występowanie ciekawych form rzeźby (m.in. ostańce skalne, jaskinie).
3. Stopień zróżnicowania rzeźby (wielkość wysokości względnych, ilość klas nachyleń).
4. Występowanie wód powierzchniowych (cieki stałe, źródła).
5. Charakter zróżnicowania zbiorowisk roślinnych (rzadkie-cenne, ich bogactwo gatunkowe).

6. Występowanie rzadkich gatunków roślin.
7. Możliwość spotkania ciekawych i chronionych gatunków owadów (rodziny: ryjkowcowate Curculionoidea, biegaczowate Carabidae), występujących w zróżnicowanych pod względem bogactwa gatunkowego zgrupowaniach.

W miejscach silnie przeobrażonego przez człowieka środowiska przyrodniczego (np. przebieg dróg asfaltowych, obszary narażone na hałas) przyznawano punkty ujemne. W etapie drugim uzyskany wynik nałożono na tereny dyskwalifikujące ruch turystyczny zgodnie z założeniami planu ochrony przyrody rezerwatu, a więc miejsca występowania naturalnych drzewostanów nasiennych, płaty z rzadką i chronioną florą czy tereny rozrodu ptaków i bytowania drobnych ssaków (*Plan ochrony...* 1997). Trzeci etap polegał na porównaniu aktualnej sieci szlaków turystycznych i ścieżek dydaktycznych, z obszarami o najwyższych walorach turystycznych które mogą być udostępnione dla turystyki i rekreacji.

Oceny wymienionych cech elementów środowiska dokonano na podstawie własnych badań i obserwacji terenowych obszaru rezerwatu, jak również przy wykorzystaniu:

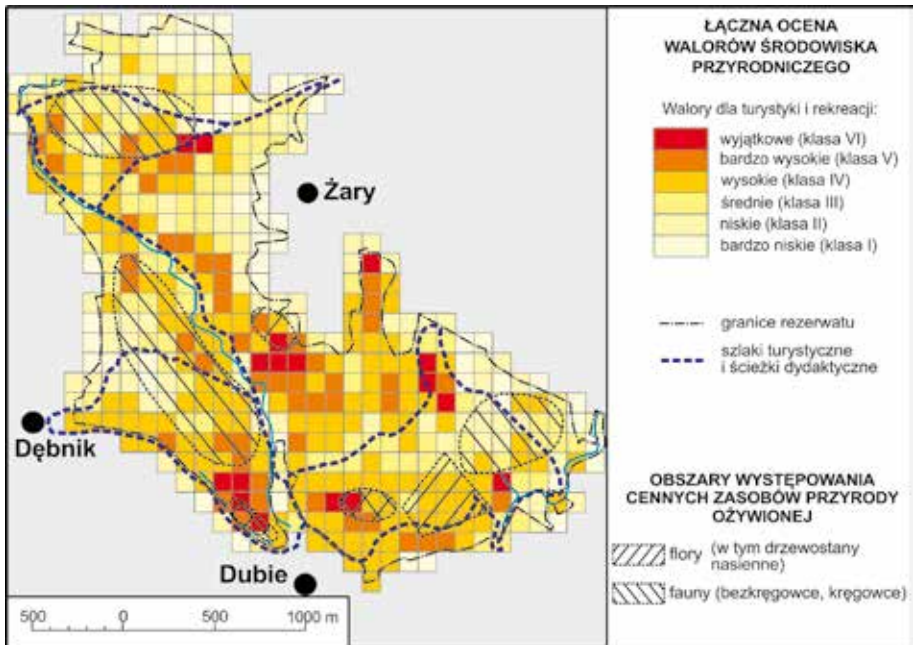
1. Ostatniego planu ochrony rezerwatu (*Plan ochrony...* 1997).
2. Map topograficznych i tematycznych (np. *Mapa Topograficzna Polski...* 1997-2003).
3. Wcześniejszych opracowań z obszaru badań (m.in. Pawłowski i in. 1994, Maciejowski 2007, Radwanek-Bąk red. 2009).

## Wyniki

Łączne sumy punktów uzyskane przez poszczególne pola podstawowe ukazały duże zróżnicowanie przestrzenne walorów środowiska przyrodniczego rezerwatu Dolina Raclawki, co stanowi efekt znacznej zmienności jego elementów i ich cech. Urozmaicona litologicznie budowa geologiczna (dolomity, margle, wapienie, piaskowce, lessy), silnie warunkująca dość urozmaiconą rzeźbę (deniwelacje osiągające nawet 100 m, zmienność nachyleń, liczne formy skałkowe) powodowała, że wszystkie pola otrzymały punkty za charakter cech tych dwóch elementów, przy czym większość otrzymała tych punktów stosunkowo dużo. Z kolei krasowy charakter krążenia wód, uwarunkowany litologią i tektoniką skał podłoża wpływał na to, że przeważająca część pól podstawowych w ogóle nie otrzymała żadnych punktów, a wyjątkiem są kwadraty w dnach dużych dolin (Raclawki i Szklarki) czy te obejmujące nisko położone ich zbocza, w obrębie których tryskają źródła.

Tereny o wyjątkowych walorach dla turystyki i rekreacji (klasa VI) pokrywają w rezerwacie pow. 3,6%. Stanowią je przede wszystkim tereny o bardzo urozmaiconej rzeźbie (obszary skałkowe o zmiennych nachyleniach i ekspozycjach, charakteryzujące się znacznymi deniwelacjami), pokryte przez zbiorowiska buczyn (storczykowej lub karpackiej), z udziałem rzadkich, często chronionych gatunków kserotermicznych lub górskich. Przykład stanowią strąde, skałkowe stoki grzbietu Bardo czy wierzchowiny Widomej, albo zacienione, chłodne zbocza Stradliny. Tereny o wysokich i bardzo wysokich walorach (klasy IV-V) obejmują łącznie 45,1% powierzchni rezerwatu. Koncentrują się one w środkowej i południowej części rezerwatu, obejmując środkowe partie zboczy Dolin Raclawki i Szklarki, z siedliskami lasów liściastych. Obszary o niskich i średnich walorach turystycznych (klasy I-III) zajmują tereny o mniejszych deniwelacjach (często górne partie zboczy, wierzchowiny, ewentualnie dna dolin), mało urozmaicone pod względem geologicznym (zwykle lessy, w dnach dolin aluwia), pokryte zbioro-

wiskami kwaśnych buczyn lub borami mieszanymi. Charakterystyczne są one dla północnej części rezerwatu (Las Komarówka) i jego obrzeży (ryc. 2).



**Ryc. 2.** Łączna ocena walorów środowiska przyrodniczego dla turystyki i rekreacji  
**Fig. 2.** The overall assessment of natural environment values for tourism and recreation

## Wnioski

Analiza powyższych wyników pozwala na wysunięcie następujących wniosków:

- przeważającą część obszaru rezerwatu krajobrazowego Dolina Raclawki stanowią tereny o wysokich oraz bardzo wysokich walorach dla turystyki i wypoczynku,
- podstawowym czynnikiem sprawczym tej sytuacji jest zróżnicowana budowa geologiczna oraz rzeźba terenu, w dużej mierze warunkująca warunki mikroklimatyczne i wodne, które z kolei kształtują szatę roślinną i świat zwierząt (owadów),
- najwyższa klasa walorów (VI) obejmuje głównie tereny o nachyleniach powyżej 25 stopni, na zboczach południowych ze zbiorowiskiem buczyny storczykowej *Carici-Fagetum*, gdzie w okresie maja-czerwca obserwuje się gatunki roślin rzadkich i chronionych, a jednocześnie jest możliwość spotkania ciekawych gatunków owadów, w tym niekiedy gatunków objętych ochroną prawną, jak biegaczowate z rodzaju *Carabus* (np. *Carabus auronitens*, *C. nemoralis*, *C. coriaceus*),

- istnieje – jak się wydaje – pełna zgodność między celem ochrony rezerwatu (cały krajobraz krasowy, cenne zbiorowiska roślinne, rzadkie okazy flory), a możliwością jego wykorzystania turystyczno-rekreacyjnego,
- turystyczne szlaki piesze wykorzystywane też przez rowerzystów oraz szeroko rozumianych rekreantów, zgodnie z założeniami dotychczasowych planów ochrony omijają wprawdzie najcenniejsze przyrodniczo obszary, ale walory ich są ze szlaków dość dobrze widoczne,
- szlaki o charakterze ścieżek dydaktycznych, które z kolei z założenia prowadzą do miejsc o bardzo wysokich zasobach przyrodniczych, zarówno przyrody nieożywionej, jak i ożywionej, omijają jednak stanowiska wyjątkowo cenne z punktu widzenia ochrony elementów przyrody ożywionej. Poprowadzone są bowiem dość daleko od stanowisk gatunków storczykowatych czy stanowisk lęgowych ptaków pomimo, że w pobliżu tych miejsc są również ciekawe formy z punktu widzenia charakteru przyrody nieożywionej (np. okolice grzbietu Bardo, załom doliny na Widomej).

## Literatura

- Bartkowski T. 1986. Zastosowania geografii fizycznej. PWN, Warszawa.
- Bródka S. 2010. Ekofizjograficzne aspekty oceny potencjału rekreacyjnego. *Problemy Ekologii Krajobrazu XXVII*: 59-64.
- Dubel K. 2000. Uwarunkowania przyrodnicze w planowaniu przestrzennym. Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok.
- Kozuchowski K. 2005. Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji, Kurpisz SA, Poznań.
- Krzyszowska-Kostrowicka A. 1997. Geoekologia turystyki i wypoczynku, PWN, Warszawa.
- Maciejowski W. 2007. Wpływ cech środowiska przyrodniczego na rozmieszczenie wybranych grup chrząszczy (Coleoptera) w południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Wydawnictwo UJ, Kraków.
- Malinowska E., Lewandowski W., Harasimiuk A. (red.) 2004, Geoekologia i ochrona krajobrazu. Leksykon. Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Mapa Topograficzna Polski 1:10 000, ark. Krzeszowice, Rudawa, Szklary, Brzezinka. 1997-2003, Główny Geodeta Kraju, Warszawa.
- Pawłowski J., Mazur M., Młynarski J., Stebnicka Z., Szeptycki A., Szymczakowski W. 1994. Chrząszcze (Coleoptera) Ojcowskiego Parku Narodowego i terenów ościennych, Ojcowski Park Narodowy, Prace i Materiały Muzeum im. prof. W. Szafera: 1-247.
- Plan ochrony rezerwatu krajobrazowego „Dolina Raclawki” na lata 2008-2018. 1997. Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie.
- Przeźwiński M. 1999. Potencjał rekreacyjny środowiska przyrodniczego – atrakcyjność a przydatność. *Problemy Ekologii Krajobrazu V*: 151-159.
- Ptaszycka-Jackowska D., Baranowska-Janota M. 1998. Przyrodnicze obszary chronione. Możliwości użytkowania, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Ptaszycka-Jackowska D. 1974. Walory turystyczne rezerwatów przyrody w regionie krakowskim. *Folia Geographica*, ser. *Geographica Oeconomica* vol. 7: 127-144.
- Ptaszycka-Jackowska D. 1979. Turystyka w rezerwach przyrody. *Aura* 4: 8-9.
- Ptaszycka-Jackowska D. 1982. Turystyczne funkcje rezerwatów przyrody. *Ochrona Przyrody* 44: 403-434.
- Radwanek-Bąk B. (red.) 2009. Georóżnorodność i atrakcje turystyczne województwa małopolskiego. Państwowy Instytut Geologiczny, Warszawa.
- Richling A., Solon J. 2011. Ekologia krajobrazu. PWN, Warszawa.
- Solon J. 2005. Incorporating geographical (biophysical) principles in studies of landscape systems. W: Wiens J., Moss M. (red.). *Issues and Perspectives in Landscape Ecology*. Cambridge Studies in Landscape Ecology, Cambridge University Press: 11-20.

Sołowiej D. 1992. Podstawy metodyki oceny środowiska przyrodniczego człowieka. Wyd. UAM, Poznań.

**Wojciech Maciejowski<sup>1</sup>, Tomasz Skalski<sup>2</sup>, Renata Kędzior<sup>3</sup>**

<sup>1</sup>Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ,

<sup>2</sup>Instytut Zoologii UJ, <sup>3</sup>Katedra Ekologii, Klimatologii i Ochrony Powietrza UR

tomasz\_skalski@yahoo.co.uk